

Şahin Giray Dönemi'ndeki İsyanlarda Kendi Anlatımlarıyla Karaylar (1777-1783) "Öfke Dininceye Dek Tekrar Saklanmalıyız"

The Karaites in Their Narratives during the Revolts in Şahin Giray's Era (1777-1783) "We Must Hide again till the Anger Subside"

Deniz ÇOLAK *

Derya DERİN PAŞAOĞLU **

* Arş. Gör. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

denizkiloc@ktu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-5439-4883

Trabzon / TÜRKİYE

** Doç. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

derinderya@ktu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-4046-6070

Trabzon / TÜRKİYE

* Research Assistant, Karadeniz Technical University, Faculty of Literature, Department of History

denizkiloc@ktu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-5439-4883

Trabzon / TÜRKİYE

** Assoc. Prof. Dr., Karadeniz Technical University, Faculty of Literature, Department of History

derinderya@ktu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-4046-6070

Trabzon / TÜRKİYE

Başvuru/Submitted: 26/09/2022

Kabul/Accepted: 30/05/2023

Öz

Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) ile müstakil hanlık statüsü kazanan Kırım Hanlığı 1783 yılındaki Rus ilhakına değin iç çatışmalarla mücadele etmiştir. Kırım Yarımadasının çok etnikli ve çok dinli yapısı bu mücadeleler sırasında oldukça ilgi çekici hikâyelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. İsyanlar ve iç savaşın sürdüğü kargaşa ortamından etkilenen çok dinli Kırım toplumu içinde yaşadıkları acılar ve bunları kaydetmeleri açısından Karaylar öne çıkmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın konusunu da bahsi geçen Karay toplumunun hikâyeleri oluşturmaktadır.

Müstakil Kırım Hanlığı döneminde farklı etnik ve dini gruplar arasında varoluş mücadelesi vermek zorunda kalan ve bu gruplar arasında sıkışan Karay cemaatinin geride bıraktığı kayıtlardan yola çıkılarak hazırlanan çalışmada, isyanlar sırasında yaşanan dramatik olaylar ele alınmış ve bunların nedenleri üzerinde tartışılmıştır. Mevcut literatürde, Şahin Giray dönemindeki isyanlar siyasi olarak ele alınmakla birlikte isyanın toplumsal zemindeki karşılığı ihmal edilmiş bulunmaktadır. Bu eksiklikten yola çıkılarak mevcut çağdaş kaynaklar ışığında Kırımlı Karaylar incelenerek literatüre kazandırılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Kırım Hanlığı, Çufutkale, Şahin Giray, Karaim, Karay, Musevi Türkler.

Abstract

The Crimean Khanate, which gained the status of an independent khanate with the Treaty of Küçük Kaynarca (1774), contended with internal conflicts until the Russian annexation in the year of 1783. The multi-ethnic and multi-religious structure of the Crimean Peninsula paved the way for the emergence of very interesting stories during the conflicts. The Karaites come to the fore in terms of recording the sufferings they experienced in the multi-religious Crimean community, which was affected by the turmoil of the uprisings and the civil war. In this context, the stories of the Karaite society form the subject of the study.

The study, based on the records of the Karaite community, which had to fight for its existence and was stuck between different ethnic and religious groups

during the independent Crimean Khanate, discussed the dramatic events during the uprisings and the reasons were discussed. Although the revolts during the Şahin Giray era, mentioned in the current literature are approached politically, the social response of the revolt has been neglected. Here upon the lack of the study, the Crimean Karaims were examined in the light of the contemporary sources, and it tried to be brought to the literature.

Keywords:

Crimean Khanate, Chufut-Kale, Şahin Giray, Karaim, Karaite, Judaic Turks.

Makale Bilgileri

- Etik Kurul Kararı:** Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası: Katılımı yok.
Mali Destek: Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması: Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları: Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.
Değerlendirme: İki dış hakem / Çift taraflı körleme.
Benzerlik Taraması: Yapıldı – iThenticate.
Etik Beyan: sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com
Lisans: Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.

Article Information

- Ethics Committee Approval:** It is exempt from the Ethics Committee Approval.
Informed Consent: No participants.
Financial Support: The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest: No conflict of interest.
Copyrights: The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.
Assessment: Two external referees / Double blind.
Similarity Screening: Checked – iThenticate.
Ethical Statement: selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr
License: Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

*“Haydi, halkım, iç odalarımıza girip
Ardınızdaki kapılarınızı kapatın,
RAB’bin öfkesi geçene dek kısa süre gizlenin.”¹*

Giriş

Bu çalışmada 1777-1783 yılları arasında Kırım’daki gruplar arasında “öteki” olarak öne çıkan Karaylar² konu alınmıştır. Müstakil Kırım Hanlığı dönemi olarak da anılan bu zaman zarfındaki isyanlar sırasında başlarına gelenleri, kendi gözlemleriyle anlattıkları üç kaynak esas alınarak kendi dillerinden, kendi acıları aktarılmış ve bunun üzerinden analiz yapılmaya çalışılmıştır. Yapılan analizlerle birlikte yaşananların nedensellikleri üzerinde bazı fikirler ortaya atılarak çalışmanın Türk literatüründe hâlihazırda eksik olan Karay araştırmalarına katkı sağlaması hedeflenmiştir.

Öncelikle Karayların daha sonra ise Kırım’da bulunan Karayların kökenleri mevcut literatür üzerinden tartışılarak hikâyelerini incelediğimiz insanların ve cemaatlerin kimler oldukları anlatılmaya çalışılmıştır. Ardından dönemin siyasi gücü olan Şahin Giray ve hanlığı bir başlıkta özetlenerek yaşanan gelişmelerin arka planını oluşturan siyasi atmosfer verilmiştir. Sonrasında makalenin özünü oluşturan kısımda Karayların bu dönemde karşı karşıya kaldıkları üç büyük olay kendi kaynakları üzerinden incelenerek altında yatan nedenler üzerinde tartışılmıştır. Uspenskiy Manastırı hadisesinde hanlığın kendisinden zarar gören Çufutkaleli Karayların; Büyük Özenbaş köyü saldırısında Albantsi³ denen birlikler tarafından katledilen Karayların ve Ermenilerin etkisiyle asılan iki Karay’ın hikâyesi üzerinden Kırım’ın en çalkantılı dönemlerinden biri olan müstakil Kırım Hanlığı döneminde Karayların durumları ve onlara karşı geliştirilen tutum ve davranışlar anlaşılmasına ve anlatılmaya çalışılmıştır.

1777-1783 yılları arasında Kırım’da yaşayan Karayları konu edinen çalışmanın yöntemini söylem analizi oluşturmaktadır. Çalışmaya temel kaynak olan üç çağdaş Karay eserinin asılları İbranice olup; Golda Akhiezer tarafından Rusçaya tercüme edilerek 2015 yılında Moskova’da “*Zavoevanie Krıma Rossiyskoy İmperiey Glazami Karaimskih Hronistov*” başlığı altında yayımlanmıştır. 1777-1783 yıllarını kapsayan ilk kronik Azarii ben Elii tarafından yazılmış; yalnız Karayları değil, Kırım’ın o döneme ait siyasi gelişmelerini de ayrıntılı olarak konu edinmiş bir eserdir.⁴ İkinci kronik, tarihsel açıdan tam olarak bir kronik olmaktan öte Kırım’da Ermeni iddialarıyla asılan iki Karay’ın suçsuzluğunu anlatmak üzere kaleme alınmış anonim bir anlatıdır.⁵ Son

¹ Yaşaya, 26:20. Hilelya ben İtzhak, Özenbaş Köyü’nde yaşanan olayları aktarırken “*Öfke dininceye dek saklanmalıyız*” der. Bu ifade, İtzhak’ın mektubunu yayına hazırlayan G. Akhiezer’in tespit ettiği şekilde Yaşaya 26:20’ye atıf yapar. Anlatılmak istenen İsrail oğullarına yönelik Asur zulmü ve Babil sürgününün bitmesi gibi tüm diğer zulümler de bitecektir.

² 1775 yılında Kırım’da yaklaşık 500 Karaim aile bulunmaktadır. Bunun 300’ü Çufutkale’de, 105’i Gözleve’de, 50’si Kefe ve 40’ı Mangup’ta yaşamaktadır (Akhiezer, 2015, s. 31).

³ Bunlar Albantsi, yerleştikleri bölgeler ise Albanskoe voisko olarak adlandırılmıştır. Bu Rumlara neden Albantsi (Arnavut) dendiği ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur. (Fisher, 1970, s. 91).

⁴ Metin içinde “Azarii, 2015, s.” şeklinde referans verilecektir.

⁵ Metin içinde “Anonim, 2015, s.” şeklinde referans verilecektir.

kronik ise Hilelya ben İtzshak tarafından kaydedilmiş mektup niteliğindeki metindir⁶ (Akhiezer, 2015, s. 10). Bu metin, Özenbaş'taki katliamı detaylandırmaktadır. Bu kaynaklardan elde edilen veriler ışığında mezkûr süreç içerisinde az bilinen bir cemaat olan Karayların Müstakil Kırım Hanlığı dönemindeki hikâyesi yeniden inşa edilerek sebepleri tartışılmış ve grubun yarımadaadaki "öteki" konumu incelenmiştir.

1. Karay Adı ve Kırım Karay Türkleri

Arami-İbrani dilindeki *kara-* kelimesinden gelen (Çulha, 2002, s. 1) *Karâî* kelimesinin çoğulu *Karaim'dir* (Kuzgun, 2000, s. 1). Arapçada *Karrai*, Türkçede *Karay* şeklinde ifade edilmekte olup, *okumak*, *çağırma*, *davet etmek* manasındadır. *Tevrat'ı - kutsal yazıyı- okuyanlar*, *Tevrat'a davet edenler* anlamında kullanılmaktadır (Arık, 2012, s. 130; Çulha, 2002, s. 1; Atmaca, 2020, 59). Orta Çağda Museviler, Talmud ve benzeri sözlü rivayetlerin benimsenmesi konusunda *Rabbani* ve *Karâî* olmak üzere ayrıışmışlardır. Kutsal kitap olarak sadece *Tevrat'ı* benimseyip, dinî bilginin tek ve eksiksiz kaynağı olarak görüp, Talmud vd. sözlü rivayetleri gereksiz kabul edenlere *Karâî*, *Tevrat'ın* yanı sıra Talmud vd. sözlü rivayetlerin tamamını benimseyenlere de *Rabbani* denilmiştir (Smetek, 2015, s. 12).

MS 8. yüzyıla kadar organize olmamış bir inanç olarak varlığını devam ettiren *Karâî* mezhebinin, Anan ben David tarafından kurulduğu kabul edilmektedir (Dubinski, 2021, s.404; Atmaca, 2020, s. 60). *Tevrat'ın* sözlü yorumunu tamamen reddeden Anan ben David, yazdığı ve günümüze kısmen ulaşan *Sefer ha-Mitzvot (Farzlar Kitabı)* adlı eserinde, Talmud'u reddederek tüm öğretilerinde *Tevrat'ı* ölçü aldığını ve tek dinî otorite kabul ettiğini ifade etmiştir.⁷ Talmud'u, rabbiler tarafından yazılan ve düzmece bilgiler içeren bir kitap olarak değerlendiren *Karâîler*, (Arık, 2005, s. 28) Rabbanilerin yoğun baskısı ile karşılaşınca Mısır, Suriye, Anadolu, İran, Kafkasya ve Kırım'da yayılma imkânı bulmuştur (Öztürk, 2016, s. 2). Rabbaniler kendi ırkları haricindekileri bu mezhebe kabul etmezken, İsrailoğulları dışındaki ırklardan insanlar *Karâî* mezhebine girebilmektedirler. *Karay* kelimesi ise Museviliğin *Karâî* mezhebine girmiş olan Türklere verilen isimdir (Kuzgun, 2000, s. 1).

Tarihte Türkler ve Yahudilik⁸ konusunda gündeme gelen ilk topluluk Hazarlar olmuştur. Batı Göktürk Devleti'nin devamı niteliğinde olup, 6. ve 11. yüzyıllar

⁶ Metin içinde "Hilelya, 2015, s." şeklinde referans verilecektir.

⁷ Karailik *Tevrat'ı* anlayıp yorumlamada literalizmi (harfi harfine anlamayı) ilke edinmiştir. *Evamir-i Aşere'ye* (On Emir'e) büyük önem verir. Bütün varlıkları yaratan Allah'tır. Allah Musa'ya ve Tanah'ta (Ahd-i Atik'te) adı geçen diğer bütün peygamberlere hitap etmiştir. Musa'nın koyduğu kanunlar hakktır. *Tevrat'ın* dilini bilmek dinî bir görevdir. Kudüs'teki Mabet dünya idaresinin makamıdır. Mesih'in gelmesi ve ileride yeniden dirilme ve hesap günü vardır. *Karâîlik'te* Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in peygamberliklerine de inanılmıştır. Fakat bu iki peygamberin Hz. Musa'nın şeriatına tabi oldukları, esas şeriat kitabının *Tevrat* olduğu, Kuran ve İncil'in onun hükmünü kaldırmadığı kabul edilmiştir. İslami bir muhitte ortaya çıkıp şekillendiği için *Karâîlik* İslam kültüründen etkilenmiştir. Mabetlerini (kenesa) camilere benzer biçimde inşa etmiş, kenesanın zeminine halılar sermiş ve Müslümanlar gibi mabetlerine ayakkabısız girmişlerdir. Eskiden beri ibadetlerini Müslümanların yaptığı gibi diz çökerek ve çömelerek yapan *Karâîler* mabetlerinde sessizce, saf tutarak ve cemaatle ibadetlerini icra etmişlerdir (Arık, 2012, s. 30).

⁸ Yahudilik, Museviliğin bir yorumudur, bir mezhebidir ve Yahudilik ile İsrailoğulları birlikte anılırlar (Altınkaynak, 2021, s. 95).

arasında Ten-İtil-Kafkasya üçgenini merkez edinen Hazarlar; coğrafi konum, dinî hoşgörü ve siyasi sebeplerle Gök Tanrı inancının yanı sıra semavi dinlerin de kabul edilip yaşandığı dinî çeşitliliğe sahiptir. Yahudilik, Bulan Hakan zamanında üst zümre ve küçük bir halk kesimi tarafından kabul edilmiştir (Arık, 2012, s. 132). Hazarların başından beri *Rabbinit* değil *Karaim* olduklarına dair görüşler ileri sürülmüşse de buna dair yeterli delil bulunmamaktadır (Artamonov, 2008, s. 575). Aksine Osman Karatay, başta *Kenize Mektubu* olmak üzere döneme ait diğer mektuplara dayanarak Hazarların resmî dininin *Karaylık* değil *Talmutçuluk* olduğunu ifade etmektedir. Öte yandan Golden'e yaptığı atıfla Hazarların resmen *Talmutçu* olması Hazarlarda *Karaylığın* olmadığı anlamına da gelmeyeceğini vurgulayarak, Hazarların *Karay* olması ile Hazarlar'da Karayların olmasının farklı şeyler olduğunu ifade etmiştir⁹ (Karatay, 2011, s. 89). Hazarların Museviliği kabulünde hangi cemaat başarılı olmuş olursa olsun, zamanla *Karâî* yorumunun öne çıktığı ileri sürülebilir. Zira Hazar Musevileri, kısa sürede Talmudiler tarafından mülhidlikle itham edilecek kadar *Karâîliği* benimsemişlerdir. Yönetici sınıf *Talmudi* yorumu tercih etmiş olsa da bozkır kültüründeki tebaa Tevrat'a dayanan sade bir yorumu tercih etmiş olmalıdır (Türk, 2011, s. 378). Hazar Devleti yıkıldıktan sonra Kıpçaklar, Hazarların mirasına hâkim olmuşlar ve Kuman-Kıpçak grupları arasında da belli ölçüde *Karâîlik* yayılmıştır. Hazarlar, Kıpçak Türkleri ile karışarak erirken, inancı esas alan grup Hazar ve Kıpçak isimlerini terk ederek, kendi etnik kimliğini *Karaylar* olarak adlandırmıştır. Dolayısıyla Karayların etnik kökeninde¹⁰ Kıpçaklar da yer almış ve Kıpçak Türkçesinin hâkim olduğu Karayların konuştuğu dile de *Karay Türkçesi*¹¹ denilmiştir (Arık, 2012, s. 134).

Bizans döneminde İstanbul'da güçlü bir Karay cemaatinin varlığına inanılmaktadır (Karatay, 2011, s. 89; Kuzgun 1997, s. 1718). Hızlı bir şekilde yayılan bu mezhebin Kırım'a ne zaman geldiği bilinmemektedir.¹² Ancak hem misyonerlik hem de Bizans'ın

⁹ 12.yy yazarı Abraham bin David, Hazarların doğrudan rabbi mezhebine geçtiklerini yazar. Dolayısıyla Karatay, Kırımçaklar ve Karaylar'ın Hazarların torunu olarak görülebileceğini, ancak Hazarları Karay görmenin sıkıntılı bir durum olduğuna işaret eder (Karatay, 2019, s. 263).

¹⁰ Yapılan genetik çalışmalarla, Karayların Türklükle ilişkilerinin zayıflığını iddia eden görüşler de mevcuttur. Söz konusu görüşlerde genetik karşılaştırmaların sonuçları; *Kırım Karaylarının Karay ve Rabbani diğer Musevilerle yakın akraba olduğu, fakat bir zamanlar Hazar deoletininde bulunduğu bölgelerde yaşayan Musevi olmayan Türklere veya diğer halklarla daha az ilişkilerinin olduğu görülmüştür, şeklinde değerlendirilmiştir* (Brook, 2014, s. 70).

¹¹ *Karayca Türkçesi*, Doğu Avrupa'da yaşayan Karaimlerin konuştukları Türk dilinin adıdır. Karaimce, Türk dil ailesinin Kıpçak grubuna mensup bir dil olup, günümüzde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan bir dildir. Karay Türkçesinin en dikkat çekici özelliği İbrani alfabesi ile yazılmıştır. Artık Latin harfleri ya da Kiril harfleri ile yazılan bu dil için 17.-19. yüzyıllarda İbrani harfleri kullanılmıştır. Karay Türkçesinin üç diyalekti vardır. *Kırım Karay Türkçesinin Doğu Karay Türkçesi grubuna girer ve günümüzde yok olmuştur. Batı Karay Türkçesi grubuna ait olan Troki /Trakay diyalekti Litvanya'daki Karaimler tarafından konuşulan Karay Türkçesidir. Yine Batı Karay Türkçesi grubundan olan Haliç-Lutsk diyalekti ise Ukrayna'daki Karaimlerin dilidir. Her iki diyalekt de diller arası etkileşime maruz kalarak Slav dillerinden çokça ödünçleme yapmış, tehlike altında olan diyalektlerdir* (Can, 2013, s. 281).

¹² Rusya ve Avrupa Yahudilerini maruz kaldığı önyargılardan kurtarmak amacıyla Kırım'daki Karay varlığını arkeolojik kazılara dayandırarak MÖ 6. yüzyıla kadar götüren görüşlerin (Firkowicz'in teorisi) (Yılmaz Kolankaya, 2022, s. 40) yanı sıra antropologlara göre Karayların, köken olarak Taurida-

karşı tavrı dolayısıyla (10-13. yüzyıllar arasında) mecburi göçlerle Kırım'a gelen (Yılmaz Kolankaya, 2022, s. 40) Karâilerin Kırım'ın Museviliği kabul etmiş Hazar-Bolgar halkının bakiyeleriyle karışıp, kendi öğretilerini onlar arasında yaymış olmaları muhtemeldir (Artamonov, 2008, s. 575). Nitekim Bizans'tan Kırım'a gelerek yerleşip ayrı bir cemaat olarak yaşayan Karâilerin, burada bulunan Hazar kökenli Karay Türklerine verdiği anlaşılan, hâlen Petrograd'da bulunan ve son sayfasında "Bu kitap Hazar cemaatine hediye edilmiştir" ifadesi yazılı Tevrat'ın varlığı Karâiliğin Kırım'da yayılma alanı bulduğunun göstergesidir¹³ (Arık, 2012, s. 37). 12. yüzyılda Kırım'da Karayların sayısı artmış ve Rabbani Yahudilerle birlikte yaşadıkları görülmektedir. 15. yüzyılının başında coğrafyaya gelen Schiltberger, Kefe'de ayrı sinagogları olan iki ayrı Yahudi cemaatinin varlığından bahsetmiştir. Rabbani Yahudilerle beraber yaşadıkları Kefe¹⁴ dışında Karayların en yoğun bulunduğu yerleşim yerleri, Solhat (Eski Kırım), Mangup ve Kırkyer (Çufutkale¹⁵ -Gevherkirman)'dir (Türk, 2011, s. 378; Schiltberger, 1995, s. 119).

Kimmerlerinin soyundan gelenlerle, bölgeye gelen Hazar-Kuman (Kıpçak) halklarının karışımından oluştuğunu ifade eden yaklaşımlar da (Wrangell, 2014, s. 42) göz ardı edilmemelidir.

¹³ Kırım, Yahudi geleneğine mensup üç ayrı cemaate sahip olmasıyla ön plana çıkan bir coğrafyadır. Söz konusu cemaatler: *Aşkenazlar*, *Kırımçaklar* ve *Karaylar*'dır (Magocsi, 2017, s. 114).

Kırımçaklar: *Kırımçak* terimi, Kırım + Türkçe küçültme anlamı ifade eden -çak ekinin birleşmesiyle oluşur, *Kırım sakini Kırım'da oturanlar* anlamına gelir. Kırımçaklar, Türk dünyası içerisinde Musevî olmaları yönüyle Karaim Türkleriyle birlikte dikkat çekmektedirler. Karaimlerle birlikte Kırım'da yaşıyor olmaları sebebiyle birbirleriyle karıştırıldığı görülür. Bugün bölgede yaşayan Musevî Türklerin, 10. yüzyılın sonunda Hazarların dağılmasından sonraki bakiyeleri oldukları düşünülmektedir. Kırımçaklar, mezhep olarak Talmudist'tirler ve Türkçe konuşurlar. Kırımçak Türkçesi, Karay ve Kırım Tatar Türkçesine benzeyen bir Türkçedir. Kıpçak özellikleri olan Oğuz grubu diyalekti olarak tanımlanmaktadır. Kırımçaklar, Kırım yarımadasının Karasubazar, Kerç, Kefe, Solhat, Mangup bölgelerinde yoğun olarak yaşamaktadırlar. Kırımçakların 1783'ten itibaren yapılan nüfus sayımlarında kayıtlara geçtiği bilinmektedir. Kırımçak adına 1859 tarihli Rus kaynaklarında rastlanıldığı ifade edilmektedir. 18. Yüzyılın sonunda Kırım'ın Rus yönetimine girmesi ve 19. yüzyılda bölgedeki diğer Yahudilerden ayırt edebilmek için 'Kırımçak' adının kullanıldığı anlaşılmaktadır (Doğan, 2002, s. 290-293).

Aşkenazlar, Rus İmparatorluğunun batı bölgelerinde (8. Yüzyılda Polonya-Litvanya'dan ilhak edilen coğrafyada) yaşayan ve Yid dili konuşan, Talmudist Yahudilerdir. Ruslar tarafından Kırım'a yerleşmeleri teklif edilmiş ve 1881'de sayıları 10 bin civarında olup Kerç, Kefe, Akmesicid ve Akyar'a yerleşmişlerdir (Magocsi, 2017, s. 114).

¹⁴ Arşiv kayıtlarıyla Kefe üzerinde çalışan Öztürk, kayıtlarda Yahudi nüfusunun üç kısım halinde kaydedildiğini ifade etmiştir. Bunlar; *Cemaat-i Yahudiyân-ı Efrenc*, *Cemaat-i Yahudiyân*, *Cemaat-i Çerkesân-ı (Yahudi)-ı Otuzlar*.'dır. Öztürk, söz konusu cemaatlerden birinin gerçek Yahudi, diğerlerinin ise Yahudi dinini benimsemiş Türk ve Çerkes olduğu görüşündedir. Çerkeslerin açık olarak belirtilmesi ve Frenk kelimesinin etnik olarak yabancılara kullanılmasından hareketle *Cemaat-i Yahudiyân*'ın Karay Türkleri olabileceğini ifade etmiştir. Bu minvalde değerlendirdiğinde Karaylar salt *Yahudi* kelimesi ile ifade edilmiş olup, 1520 nüfus verilerine göre Kefe'deki Yahudilerin büyük bir kısmının Karaylar olduğu söylenebilir. (Öztürk, 2000, s. 268) Sicillerdeki tereke kayıtlarında da Karay veya Karaim kelimesi bulunmayıp, erkekler için *Yahudi* kadınlar için *Yahudiye* kelimesi kullanılmıştır (Yılmaz, 2011, s. 352). Çufutkale Mahallesi sakinleri *Kal'a Yahudileri* olarak ifade edilmiştir (Yaşa, 2021, s. 33; Türk, 2011, s. 384).

¹⁵ Çufutkale yeni bir isim olup 18. Yüzyılda ortaya çıkmıştır (Kokizov, 2011, s. 873). Çift-Kale, Bahçesaray yakınlarındaki Meryem Dere'nin üst tarafında 3 tarafı uçurum bir tarafı da sık ormanlık alan üzerine kurulmuş çok eski bir yerleşim merkezidir. Bu kaleyi Kırım Karayları kurmuştur. Çift –

Çolak, D.& Paşaoğlu, D. D. (2023). Şahin Giray Dönemi'ndeki İsyanlarda Kendi Anlatımlarıyla Karaylar (1777-1783) "Öfke Dininceye Dek Tekrar Saklanmalıyız".

Selçuk Türkiyat, (58): 301-324. Doi: 10.21563/sutad.1347938

Karaylar için Çufutkale'nin özel bir yeri vardır. Burası sadece en yoğun yaşadıkları yer değil, aynı zamanda Kudüs'ten sonra en önemli dinî merkezdir (Türk, 2011, s. 381). Evliya Çelebiye göre, Çufutkale'de oturan Müslüman yoktur,¹⁶ kaynaklara göre kale dizdarı, askerleri ve kapıcıları tamamen Yahudilerden oluşmaktadır (Bıyık, 2014, s. 105). Nitekim Kırım Hanlığı'nın kurucusu Hacı Giray'ın yaptığı ilk işlerden biri kendinden önce Kırım hâkimi olan Devletberdi'nin kale halkına verdiği tarhanlık yarlığını yenilemek olmuştur (Türk, 2011, s. 381).

Kırım Hanlığı'nda yerel paralar kendi darphanesinde basılmış olup ilk darphane Çufutkale'dedir.¹⁷ Hanlık merkezi Bahçesaray'a taşınınca darphane taşınmışsa da 1612 tarihli bir belgede (Çufutkale'den Gözleve'ye taşınan) darphanenin görevlisinin bir Kırım Karayı olduğu dikkat çekicidir. Altmış yıl sonra, Kırım kadı sicil kayıtlarında 1671 yılında darphane eminliğinde görevli kişinin yine Kırım Karayı olması, (Yaşa, 2021, s. 145) Karayların darphane eminliği görevinin zaman ve mekân (Çufutkale) ile sınırlı kalmadığını göstermektedir.¹⁸ Siciller incelendiğinde Karaylarla ilgili davaların büyük çoğunluğunun ticari faaliyetlerle ilgili olduğu görülmüştür.¹⁹ Genellikle ticaretle uğraşan ve birçok mesleğin icrasında önde gelen Karayların, Kırım Hanları ile olan ekonomik ve siyasi ilişkileri son derece gelişmiştir. Hatta hanlar nakit paraya ihtiyaç duyduklarında zenginlere borçlanmışlardır ve bu kişilerin başında Karaylar gelmektedir. Borca karşılık temessük (bir çeşit senet) veya değerli bir eşya rehin verilmiştir. Karaylar, servetlerini vakıflar kurarak (çocukların eğitimi, Tevrat okuması, fakirlere yardım gibi) hayır işlerinde de kullanmışlardır. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Kırım'ın sosyo-kültürel²⁰ ve ekonomik yaşamında etkili olmuşlardır (Bıyık, 2014, s. 106).

Kale'nin 3 kapısı vardır. Orta Kapı ile birbirine bağlanan iki kaleden ibarettir. Kırım Karayları bu iki kaleyi çift kale diye adlandırmışlardır. Kırım Karay Türkçesinde çift kelimesi "çuft - çufut" diye söylenir. Yani Çuft-Kale veya Çufut -Kale. Kalenin adı "Cıftkale" yani (Yahudi Kalesi) diye adlandırılmaya ve literatüre yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Kırım Karayları da buna şiddetle karşı çıkmaktadır (Altınkaynak, 2018, s.67).

¹⁶ Bahçesaray şehrinde genel anlamıyla ayrılmış bir mahalle sistemi vardır. Her ne kadar Müslüman mahallesinde farklı etnik kökenlerden kişiler varsa da Yahudi veya Ermeni mahallesinde bir Müslümanın ikameti rastlanır bir durum değildir (Yaşa, 2021, s. 33). Bahçesaray'daki tüm Yahudi dükkânlarının sahipleri ve Yahudi bezirgânlar Çufut ve Mangup Kalelerinde ikamet etmişlerdir. (Bıyık, 2014, s. 105) Gündüz dükkânlarını açıp, geceye kaleye dönmüşlerdir (Türk, 2011, s. 382).

¹⁷ Burada basılan son para 1552 tarihlidir (Bıyık, 2014, s. 187).

¹⁸ Darphaneler, Yahudiler (sicil ifadesidir kastedilenler muhtemel Karaylar) tarafından iltizamla alınıp işletilmiştir. 1751 yılında darphane ve Ferahkırman (Or) tuzlasının işletme hakkı iltizamla bir yıllığına Baba adlı Yahudi'ye 202 bin Kırımî kuruşu karşılığında bırakılmıştır. Baba'nın yıl içerisinde değişik zamanlarda hana verdiği tutar 202 binden fazla olunca Baba'ya ilave tuz ve nakit ödemesi yapılmıştır (Bıyık, 2014, s. 188).

¹⁹ Karaylar, kira sözleşmesi, para vakıflarından nakit para talepleri, alacak-borç tespiti vb. ticari konularda şer'i mahkemelere yoğun olarak başvurmuşlardır. Hatta kendi aralarında yaşadıkları sorunlarda dahi kadıya başvurdukları görülmektedir (Yaşa, 2021, s. 72).

²⁰ Kaplan Giray zamanında Karayların lideri Aga Çelebi 1731'de Çift-kale'de Kırım'ın ilk basımevini açmıştır. 1734'te Kırım Hanlığı'nın ilk basma kitabı çıkmıştır ve Karay dilinde Karay dua kitabıdır. Basımevi XIX. Yüzyıla kadar hizmet etmiş olup Kırım Tatar ve diğer halkların da ihtiyaçlarını görmüştür (Altınkaynak, 2006, s. 55).

Karaylar, *deri işçiliğinde* çok iyi ustalardır. *Saraçlık, ayakkabıcılık, kürkçülük, köselecilik, postçuluk, meşincilik, terzilik, taşçılık, mumculuk, kuyumculuk* mesleklerini yapmışlar, özellikle *hallaç* esnafının tamamını ellerinde tutmuşlar ve *bezzaz* sektörünün de önemli aktörleri olmuşlardır (Altınkaynak, 2006 s. 17; Kavak, 2011, s. 347). Kırım’da bakkal ve ihraç malı olarak bal önemli bir metadır. *Rum, Abaza* ve *Kırım* olmak üzere üç çeşit üretimi yapılmış olup en kıymetlisi *Kırım* balıdır. Hanlık sınırları içinde bal toplama ve ticaretinin yapılması iktisadi bir ayrıcalık olup bu imtiyaz sadece Karaylara verilmiştir (Kavak, 2011, s. 346). Osmanlı Devleti’nde sadece Müslümanlarca yapılmasına izin verilen köle ticareti ve esircilik Kırım’da Karaylar tarafından da yapılmıştır (Türk, 2011, s. 391). Bir başka ayrıcalık örneği; 1683-84 yılına ait Gözleve ve Karasu kadılikları sınırlarındaki cizye vergisinin toplanması görevinin Karaylardan Bazargan Moşi’ye verilmesidir (Kavak, 2011, s. 346). Kırım Hanlığı’nda Karayların askerlik yapmış olabileceğine dair görüşler dahi mevcuttur. Şöyle ki; bir Karay tarafından yazılan, *Selamet Giray döneminde ataları gibi hana askerlik hizmetinde bulunduğu için herhangi bir vergi ödemediğinden* bahseden, 1608 tarihli mektup Karayların Kırım Hanlığı içerisindeki statülerini görmemiz açısından oldukça kıymetlidir. Nitekim söz konusu Karayların hanlık makamına olan bağlılığı Rusların Kırım’ı işgali sonrasında da devam etmiş ve Rusların kızgınlıklarını Karaylar üzerine yöneltmiştir (Altınkaynak, 2006, s. 17).

Kırım’ın işgali sonrası 1787’de Kırım’a gelen ve görevdeki memurları huzuruna toplayarak hanlık döneminden daha fazla refaha ulaşacakları vaadiyle isteklerini soran Yekaterina’dan darphane emini Benyamin Ağa’nın İstanbul’a gitmek için izin istemesi ve hanlığa sadakati, ceza olarak Karayların hukuk ve imtiyazlardan mahrum kalmalarına sebep olmuştur. Sekiz yıl sonunda söz konusu kargaşa ortamında yaşayamayacaklarını gören Karaylar ellerindeki han yarlığını bir heyet ile Petersburg’a gönderirler. Gerekli güvenli ortam sağlandığında Kırım Hanlığı’na gösterilen sadakatin Rus hükümetine de gösterileceğini ifade ederler. Söz konusu başvuru üzerine Yekaterina’nın 8 Haziran 1795 tarihinde Karaylar hakkında verdiği emirname ile Karai mezhebi ayrı bir din olarak tanınıp, imtiyazlar verilecektir. Çarlık sınırları içindeki kadim Rus halkı gibi muamele görecektirler. Kırım Tatarları derecesinde askerî ve mülki idarede yüksek makamlara çıkabileceklerdir (Şapşaloğlu, 2009, s. 626).

2. Kırım’ın Son Hanı Şahin Giray ve Dönemi

Çalışmanın sınırlarını oluşturan 1777-1783 yıllarında Kırım’da hüküm süren Şahin Giray Han 1745 yılında Edirne’de doğmuştur. II. Devlet Giray’ın torunu olan Şahin Giray gençlik yıllarında Venedik’te bulunmuş ve burada Batı tarzında eğitim görmüştür (Laşkov, 1886, s. 37-38; Emecen, 2010, s. 275). Kırım’a dönüşünden sonra 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında Rusya Devleti ve Kırım Hanlığı arasında imzalanan Karasubazar Antlaşması’nın (1772)²¹ görüşmeleri için 1771’de Sahip Giray Han’ın St. Petersburg’a gönderdiği heyetin başında yer almıştır. Görüşmelerde İtalyanca ve Grekçe bilen Şahin Giray Avrupai tarzdaki hâl-i tavırlarıyla Çariçe

²¹ Kırım Hanlığının bağımsızlığı temelinde imza edilen antlaşma 1 Kasım 1772 yılında Rusya tarafından Solobodskaya yöneticisi General Şerbinin ile Kırım tarafından Sahip Giray Han, Şirin ve Mansur Beyleri ile dört Nogay Ordasının her bir temsilcisi tarafından imzalanmıştır (Fisher, 2008, s. 50).

Yekaterina'nın ilgisini çekmeyi başarmıştır. Yekaterina Voltaire'e yazdığı mektuplarında, Şahin Giray'ın zekâsından, ılıman karakterinden, Arapça dizeler yazdığından, sanat gösterilerine ilgisinden ve dans meclisine katılımından söz etmiş ve hanzadeyi övmüştür: "*Genç Tatar prensi nazik bir karaktere ve ruha sahip, Arapça dizeler yazıyor; hiçbir gösteriyi kaçırmaz; Pazar günleri akşam yemeğinden sonra genç hanımları dans ederken görmek için bir saatliğine oraya girmesine izin verildiğinde topluluğuma katılır.*"²² Şahin Giray, bu ziyaret sayesinde Rus çaricesinin dikkatini çekerek gelecekteki han namzedi olmuştur. Sonuç olarak 1774'te Devlet Giray'ın, Kırım Hanı Sahip Giray'a karşı başlattığı harekât sonrasında Rusya'nın desteğini alarak 1775'te Kuban'da Nogayların lideri olarak seçilmiştir. 1777'de ise Devlet Giray'ın Rusya tarafından Kırım'dan çıkarılmasıyla Kırım hanı olarak Bahçesaray'a girmiştir. Şahin Giray'ın Kırımlılar tarafından han olarak seçilmesinin ardından Küçük Kaynarca Antlaşmasına göre Osmanlı Devleti'nin hanlığını tasdik etmesi gerekmektedir. Şahin Giray'ın Batı geçmişi ve Ruslara yakınlığı Babıali'de soru işareti uyandırmıştır. Ancak buna rağmen hanlığını onaylayan teşrifatı gecikmeli de olsa almıştır²³ (Şem'dânî-zâde, 1981, s. 47).

Rusların desteğiyle 1777'de Kırım Hanı olan Şahin Giray Kırım Hanlığında derhal bazı reformlara başlamıştır. Böylece dinî kurum ve vakıflara ait topraklara el koymuş ve buradaki görevlileri merkez hazineden maaşa bağlamıştır. Ardından Müslüman ve gayrimüslim halk arasındaki vergilendirme farkını ortadan kaldırarak eşitlikçi bir vergi sistemi getirmiştir. Şahin Giray, bu adımların ardından önemli bir adım atarak Kırım ordusunu modernleştirme adımını atmıştır. Askerî modernleşme bağlamında Kırım askerlerine Avrupalı (Rus) tarzda üniformalar giydirilerek yine Avrupa usulü eğitimlere başlanmıştır. Ancak yapılan söz konusu askerî ve idari reformlar Kırım halkı arasında memnuniyetsizliklere sebep olmuştur. Müslüman ve gayrimüslim cemaatler arasında eşit muamele edilmesi ve askerlerin "kâfirler" gibi giydirilmesi Kırımlıları oldukça rahatsız etmiştir. Kırım halkı arasında Şahin Giray Han'ın domuz eti yediğine, hatta St. Petersburg'da bulunduğu esnada İvan Pavloviç ismiyle vaftiz edildiğine dair şayialar dolaşmaktadır (Ülküsal, 1980, s. 109-110; Wrangell, 2014, s. 76; Smirnov, 2016, s. 584; Fisher, 1998, s. 108.). Bu süreç içerisinde ortaya çıkan hoşnutsuzluk 1777'de isyana neden olmuştur.

²² "ce jeune prince tartare est d'un caractère doux: i a de l'esprit, il fait des vers arabes; il ne manque aucun spectacle; il s'y plaît, il va à ma communauté les dimanches après diner, lorsqu'il est permis d'y entrer pendant une heure pour voir danser les demoiselles" (Fisher, 1998, s. 96). Kırım'ın Rusya ilhakından yıllar sonra yarımada bulunan Baronne Ludmila de Wrangel, Şahin Giray Han'ın sarayında bulunmuş yaşlı bir kadının izlenimlerini benzer şekilde aktarır. Son hanın oldukça uysal bir mizaca sahip olduğunu, edebiyata ve müziğe de hayli ilgili olduğunu bildirmiştir. (Wrangell 2014, s. 4). Kronik yazarı Azarii de Şahin Giray'ı şu şekilde tasvir eder: "*Şahin Giray akıllı ve zeki, zayıf, kısa boylu ve ufak yapıydı, yediği azdı, kümes hayvanları dışında et yemez eknek ve meyveyle hayatını sürdürürdü. Sıradan kıyafetler giyer, halkın fikirlerini dinlemek için geceleri gezerdi*" (Azarii, 2015, s. 157).

²³ Sultan I. Abdülhamid Şahin Giray'ın hanlığı ile ilgili fikrini hattında şöyle bildirmiştir: "Benim vezirim Şahin Giray bir âlet-i mülahazadır Rusyalı'nun meramı Kırım'ı zapt etmektir". (Uzunçarşılı, 2011, s.446). Nitekim Şahin Giray'ın, han olmasının ardından Kırımlı kazasker ve müftülere Osmanlı Padişahları tarafından tayin edilmeden Kırım hanı olmak, Osmanlı ordularına karşı savaşmak ve Osmanlılara karşı Rusya'dan yardım almak şer'an caiz midir sorularını sorması Osmanlı Devleti'nin Şahin Giray hakkındaki şüphelerini haklı çıkarmaktadır (Ülküsal, 1980, s. 108).

Şahin Giray'a karşı çıkarılan ayaklanmayla başlayan iç çatışmalar ilk olarak Kerç ve Yenikale'de, Çeşme Deniz Savaşı'nın sonrasında Mora Yarımadası'ndan buraya yerleştirilen ve yerel halk arasında Albantsi olarak adlandırılan Rumlar²⁴ ile Kırım Tatarları arasında başlamış ve kısa süre içinde Bahçesaray ve Kuban bölgelerine sıçramıştır. Nogay Tatarlarının da katılımıyla isyan geniş bir alana yayılmıştır. Şahin Giray'ın isyanı bastırmaktaki yetersizliği sonucu Yekaterina'nın emriyle General Prozorovski duruma müdahale etmiştir. Diğer taraftan Osmanlı ordusu ise isyan eden Kırım Tatarlarını haklı bularak 2 Ocak 1778'de Selim Giray'ı yeni Kırım hanı olarak atamış ve Canikli Hacı Ali Paşa'yı da yine serasker tayin ederek yardım için göndermiştir (Karagöz, 2003, s. 58). Ancak Osmanlı Devleti'nin etkin bir politika güttüğü söylenemez. Bölgede gayrimüslim unsurlar dışında desteği olmayan Rusya'nın daha fazla nüfuz kazandığı ortadır. Prozorovski komutasındaki askerler Akmesic'te katliama varan saldırılarda bulunarak isyanı kontrol altına aldıktan sonra Osmanlı Devleti tarafından Kırım'a gönderilen Selim Giray yarımada'ya yeni ulaşmıştır.

Hanlığının ikinci dönemi olarak kabul edilebilecek bu süreçte Şahin Giray, isyana neden olan reformlardan geri adım atmadığı gibi halka karşı daha acımasız bir politika takip etmiştir. Karasubazar ve Akmesic'te isyanla ilişkilendirilerek yakalanan ulemanın elleri ve ayaklarının kesilmesi emrini vermiştir (Smirnov, 2016, s. 628; Fisher, 1970, s. 92-93).²⁵ Nitekim çalışmanın konusunu oluşturan Karay topluluğu da bu atmosferden hayli etkilenmiştir. İsyancı Kırım'da ciddi siyasi etkilerinin yanında toplumsal çatışmalara da sebep olmuştur. Rusya ve Şahin Giray hizbinde yer alan gayrimüslim tebaa ile isyancı kutupta bulunan Müslüman Tatarlar arasında güven sorunu ortaya çıkmıştır. Kırım'daki farklı dinlere mensup cemaatler birbirlerinden gelecek saldırılardan korunmak için göç etmek yolunu seçmiştir (Azarii, 2015, s. 181-182; Fisher, 1970, s. 102). Müslüman Kırım Tatarları Kuban ve Özü Kalesi üzerinden Osmanlı Devleti'ne göçerken Kırımlı Ermeniler, Rumlar ve Albantsiler ise Rusya'ya sığınmıştır. Sonuç olarak tüm bu karmaşa ve kargaşa arasında en zor durumda kalan sosyal grubun Karaylar olduğu anlaşılmaktadır.

1779'da Rusya ve Osmanlı Devleti arasında imzalanan Aynalıkavak Tenkihnamesi maddelerinden biri Rus askerlerinin Kırım'dan ayrılmasıdır. Antlaşma maddesi yarımada'da Şahin Giray'a karşı seslerin tekrar yükselmesine zemin hazırlamıştır. Şahin Giray'ın tepkilere rağmen reformlarına devam etmesinin yanı sıra Abaza ve Çerkez toprakları üzerinde genişleme planları kötü gidişatı daha da tırmandırmıştır. Nisan 1781'de bu kez yarımada dışında Kuban bölgesinde Nogaylar'ın Don Kazaklarına saldırısıyla isyan kıvılcımı tekrar ateşlenmiş ve Kırım Tatarları da kısa sürede bu isyana destek vermiştir (Smirnov, , 2016, s. 623-626; Fisher, 1970, s. 122-126). Bahadır Giray'ın Kırım'a gelmesi üzerine kargaşa daha da artarak kontrolden çıkmıştır. Kırım'da meydana gelen son hadiseler, Çariçe Yekaterina'nın da Şahin

²⁴ Bunlar Albantsi, yerleştikleri bölgeler ise Albanskoe voisko olarak adlandırılmıştır. Bu Rumlara neden Albantsi (Arnavut) dendiği ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur. (Fisher, 1970, s. 91).

²⁵ Kırım'da bulunan Rus görevli Stahiev, Panin'e gönderdiği mektubunda bu olayın asılsız olduğunu ve Şahin Giray'a atılmış bir iftira olduğunu bildirir (Dubrovin, 1885, s. 100).

Giray'dan desteğini çekmesine neden olup Rus işgaline giden süreci başlatmıştır. Bu doğrultuda Rusya, 8 Nisan 1783'te *Karasubazar Beyannamesi* ile Kırım'ın ilhakını resmen devletlerarası kamuoyuna ilan etmiştir (Emecen, 1984, s. 317). Sonraki süreç Şahin Giray için de hayli sancılı geçmiştir. Önce Rusya Devleti tarafından kuzey İran bölgesinde kurulacak tampon bir devletin krallığı teklif edilmiş ancak bu mümkün olmayınca sonrasında Kaluga şehrinde ikamete mecbur edilmiştir. Ardından Rusya tarafından siyasi bir tehlike olmadığına kanaat getirilince Osmanlı Devleti'ne iltica etmesi kabul edilmiştir. Ancak Osmanlılar arasında Kırım'ın kaybedilmesinin müsebbibi olarak kabul edilen "gâvur han" burada da hoş karşılanmayarak Rodos Adasına sürülmüş ve Ağustos 1787'de burada idam edilmiştir (Taleysanzîde, (2003, s. 214-215; ayrıca bkz. Emecen, 1984, s. 333).

3. Şahin Giray Dönemi İsyanlarında Karaylar

Altınlar Saklandı mı? Uspenskiy Manastırı²⁶ Olayı:

Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) sonucunda Osmanlı Devleti ile ilişkisi kesilen Kırım Hanlığı'nın bağımsızlık konusunda dâhilî meselelerle uğraştığı bir dönemde Devlet Giray, Sahip Giray'ın hanlığına karşı isyan etmişti. Osmanlı Devleti'yle eski bağlarını tesis etmek isteyen Tatarların da desteğini alan Devlet Giray, han olarak seçilmiş ve Babiâli'den hanlığını onaylatmıştır (Smirnov, 2014, s. 572-573). Ancak Devlet Giray'ın hanlığı Kırım'daki iç çatışmanın sonunu getirmediği gibi daha da tırmandırılmıştır. 1777 yılında Ruslarla birlikte Şahin Giray'ın Kırım'a geldiği şayiaları halk arasında dolaşmaya başladığında Devlet Giray'ın hanlığı da sarsılmaktadır. Babiâli'den beklediği yardımı göremeyen Devlet Giray, Kırım'ın maddi kaynaklarına yönelmiştir. Bu doğrultuda, Bahçesaray'a oldukça yakın bir mesafedeki Çufutkale'de bulunan Karay cemaati hanın ilk hedeflerinden biri olmuştur. 1777 yılının Şubat-Mart aylarında Devlet Giray, Karayları, Uspenskiy Manastırı'nda hazine bulma ve bunları saklamakla itham etmiştir: "Sizler manastır sınırında fıçı dolusu altın buldunuz!" Bulduğu varsayılan altınlarda hak iddia ederek bunların iadesini talep etmiştir. Hatta daha da öteye gidilerek manastırda bulunan tüm erkekler tutuklanmış ve işkence ile hazineyi kimin bulduğu itiraf ettirilmeye çalışılmıştır (Azarii, 2015, s. 130).

Karaylara karşı bahsi geçen suçlamaya kanıt olarak uzun yıllardır manastırın bahçesinde yer alan ve şenlik zamanlarından kalma kırık küplerin gösterilmesi aslında işin iç yüzünü gösterir niteliktedir. Rus askerlerin Or Kapı'ya dayanması sonucunda çok fazla seçeneği kalmayan Devlet Giray'ın muhtemeldir ki Kırım'dan kaçış için paraya ihtiyacı vardır. Nitekim mezkûr olayları anlatan gözlemci Azarii ben Elii de benzer bir tahminde bulunarak hanın tahtta kalamayacağını anladığından yol masrafları için bu entrikaya başvurduğunu dile getirmiştir (Azarii, 2015, s. 131). Bu minvalde, Devlet Giray amacına ulaşmak için iki adamını Çufutkale'ye göndermiştir. Bu ciddi tehdit karşısında ne yapacağını bilemeyen Karaylar, cemaatlerinin önde gelenlerinden Rabbi Binyamin'in evinde toplanmışlar ve çözüm aramaya koyulmuştur: Sonuç olarak tüm mallarının verilse dahi istenilen meblağın binde birinin toplanamayacağını mübalağalı bir şekilde dile getirmiş ardından suçsuzluklarını ispat

²⁶ Bahçesaray'da Hansaray'a iki kilometre uzaklıkta bulunan mağara manastırı.

etmek için Devlet Giray'ın adamlarına müracaat etmişlerdir. Mevzubahis manastırın kendi toprakları dışında yer aldığını ifade ederek olayla ilgileri olmadığını anlatmaya çalışan Karayların ayaklarına demir prangalar vurulmuş ve gözleri korkutulmak istenmiştir. Karay cemaati bu şekilde sonuca ulaşamayacaklarını anladıklarında Rabbi Binyamin önderliğinde Devlet Giray'a 1200 gümüş teklif ederek zengin-fakir kendi aralarında topladıkları bu meblağı teslim etmiştir. Öyle ki Uspenskiy Manastırı'nda bulunan keşişler de buna 1000 kuruşluk bir katkıda bulunmuştur (Azarii, 2015, s. 132). Toplanan paranın verilmesiyle birlikte kısa süreliğine de olsa Çufutkaleli Karaylar huzura ermiştir.

Kırım Yarımadası'nın ticaret ve zanaatla en yoğun ilgilenen kesimi olan Karay cemaatinin devlet kademeleri tarafından varlıklı olarak kabul edildikleri manastır olayında oldukça açık bir şekilde anlaşılmaktadır. İsyan iklimindeki atmosferden de yararlanılarak basit bir bahaneyle Karaylar müşküle düşürülmüş ve paraları zorla ellerinden alınmıştır. Nitekim olmayan altınlar saklanmamış; ellerindeki gümüşlerle canlarının bedellerini ödemişlerdir. Ayrıca, Karayların, hanın bu parayı yolluk olarak topladığına dair öngörülerini de doğru çıkmış ve aynı yıl Devlet Giray adamlarıyla birlikte Kırım'dan bir gemiye binerek Osmanlı Devleti'ne kaçmıştır. Rus birlikleri eşliğinde Kırım'a giren Şahin Giray döneminde ise Karayları bekleyen benzer sorunlar farklı aktörlerle yinelenmiştir.

"Kızım, oğlum, karım nerede?" Büyük Özenbaş Köyüne²⁷ Saldırı:

Şahin Giray'ın han olmasının ardından Kırım'da yeni ve yoğun bir reform programı başlamıştır. Sosyal, ekonomik, idari ve askeri alanlarda oldukça köklü değişikliklere giden yeni han özellikle Tatar grupları içerisinde hoşnutsuzluklara sebep olmuştur. Tüm vergilerin kaldırılarak herkesin eşit oranda ve gelinine göre vergilendirilmesi, vakıf mallarına el konularak maaşların devletin merkezinden ödenmesi ile "Beşli" adıyla kurulan yeni askerî birliğin batı stilineki eğitim ve üniformaları gibi bazı yeni reformlar bu hoşnutsuzlukların temelinde yer almıştır (Fisher, 1998, s. 104-107; Ülküsal, 1980, s. 107-112). Şahin Giray'ın hanlığı dönemindeki ilk isyanı bahsi geçen reformlar tetiklemiş, böylece Ruslaştıklarına inanan Tatarlar 1777 yılında Bahçesaray'da ayaklanmışlardır.

Tatarların ayaklanması esnasında Karaylara yönelik direk saldırılar olmamakla birlikte isyancıların Karayları kullandıkları ve onlara özellikle barut ve barut yapımında ihtiyaç duyulan güherçile temin ettirdikleri görülmektedir. Buna rağmen kronik yazarı Azarii, isyanın sebep olduğu dehşetengiz olaylardan²⁸ etkilenen Karayların haftanın ikinci ve beşinci günü oruç tutarak güneş batımına değin sinagoglarda dua ettiklerini bildirir. Ancak, Tatar halkı ve Karaylar için büyük kıyım, isyanın bastırılmasını takip eden günler içerisinde gerçekleşecektir. Bir kez daha Rus

²⁷ Kırım Yarımadasının güney ucunda, Bahçesaray'a 14 km uzaklıkta bulunmaktadır. 1944'te alınan kararla Büyük Özenbaş'ta yaşayan Kırım Tatarları Orta Asya'ya sürülmüş ve köyün adı da 1945 yılında Счастливое/Şçastlivoe (ru)/ Щасливе/Şaslive (ukr) olarak değiştirilmiştir.

²⁸ Çalışmaya kaynak olan kronik yazarı Azarii, isyanı bastırmak için bölgeye gelen Rus birliklerinin kadınları bebekleri öldürdüklerini hatta hamile kadınları kesip bebeklerini ezdiklerini kaydetmektedir (Azarii, 2015, s.142; Fisher, 1970, s. 94).

kuvvetlerinin yardımı ile Kırım'daki kontrolü eline alan Şahin Giray ve Rus birliklerinin başında bulunan General Prozorovski, bölgede yeni bir isyan olasılığını bertaraf etmek adına halkın ellerindeki silahları toplamıştır. Ayrıca, asayişin sağlanması için de Albantsilerden oluşan bir birlik ihdas edilmiş ve bunlar Sudak'a doğru yola çıkmıştır. Tatarlar birliğin önünden kaçarak Çufutkale'de Karayların arasına karışmıştır. Ancak isyancı Tatarlarla karıştırılarak zulüm görmekten korkan Karaylar çocuklarını da alarak buradan kaçmaya başlamıştır. Azarii, kroniğinde Karayların Kermençik, Baktur, Özenbaş gibi köylere gittiğini bildirir (Azarii, 2015, s. 144).

Kendi tanıklıklarına başvurulduğunda Büyük Özenbaş köyüne yalnız Çufutkale'den Karaylar değil Gözleve'den de altmış hane Karay'ın gelmiş olduğu tespit edilir. Dağların arasında bulunan ve görece güvenli gibi görünen Büyük Özenbaş köyüne gelen Karayları bölgede bulunan köylüler dağlarda gözcüleri olduğunu ve gelen olursa taşlarla dahi bunları kaçırabileceklerini söyleyerek rahatlatmıştır. Ancak katliam 13 Tevet 5538/ 1 Ocak 1778 gecesini, sabaha iki saat kala Albantsi birliklerinin Yayla Dağları üzerinden inmesiyle başlamıştır (Hilelya, 2015, s. 195). Özenbaş katliamından oğluyula birlikte kurtulmayı başaran Hilelya ben İtzhak yaşananları şöyle betimler:

“Aniden Albantsi denilen insanlardan oluşan bir grup, dağın tepesindeki dar bir yoldan bize saldırdı. Oğlum Yakov'la kaçtık. Sevgili Braha, kuzenim, kız kardeşi ve kayınbiraderim sevgili İtzhak Pastak arkamızdan kaçtı. Ama onlar kayınpederimi almak için eve döndüler. Düşmanın geldiğini anladıklarında kapıları kilitlediler. Ancak onlar kapıyı çalmaya başladılar. İtzhak Pastak kapıyı açtı ve onlara ‘Bizler Yahudi'yiz ve bizi kim yönetirse ona itaat ederiz’ dedi. Elinde bir kese gümüş para vardı. Ancak onu kalbinden vurdular. Evi boşalttılar. Kayınpederim ve onun oğlu Braha, karım Leya ve kızkardeşi ve çocuklar evin bir köşesine toplandılar. Onlara bir kurşun bile isabet etmedi... Karım Leya ve oğlum Avraam buraya dövülerek geldiler ve Çufutkale'de öldüler” (Hilelya, 2015, s. 195-196).

Azarii ben Elii ise Özenbaş'ta yaşananları aktarırken, insanların dehşet içinde “kızım, oğlum nerede? Karım nerede?” diye bağırarak kaçtıklarını, kadın, erkek, küçük çocuk ve bebek olmak üzere çok sayıda Karay'ın yakalandıklarını ve bunların işkence edilerek ganimetler için sorgulandığını ifade etmiştir (Azarii, 2015, s. 147). Özenbaş'taki katliamın ardından ise Karay cemaatinin önde gelenleri bahsi geçen köye giderek kurbanların cenazeleri alıp Çufutkale'ye getirmiş ve burada yedi günlük yas merasimi yapılmıştır (Azarii, 2015, s. 148-150).

Özenbaş köyünde yaşanan trajedi, Kırım'ın iç karışıklıklar içinde olduğu bu dönemde Karayların durumunun tahlili açısından önemlidir. Uspenskiy Manastırı meselesinde devlet eliyle paraları alınan Karaylar, bu kez Kırım dışından gelen ve yerlilerin Albantsi diye adlandırdıkları Morali Rumlar tarafından yağmalanmış ve saldırıya uğramıştır. Bu noktada, Tatarların Osmanlı'ya; Hristiyanların ise Rusya'ya sığındığı gibi siyasi olarak da güvenecekleri bir mecraza sahip olamayan Karayların kendi cemaatleri içinde Kırım coğrafyasında nasıl sıkıştıkları açık bir şekilde gözlemlenmektedir.

Ezra'ların Sonu, Ermeni İddiaları ile Asılan İki Karay:

1777 yılında Şahin Giray'a karşı başlayan isyan sona ererken Karaylar "Şahin Giray savaşı durdurmasaydı, Tatarlar bizi param parça edeceklerdi" (Azarii, 2015, s. 154) diyerek belki de artık onlar için saklandıkları yerden çıkma vaktinin geldiğini düşünmüştür. Fakat isyan sırasında Karayların, Tatarlara yardım ettikleri, onlara kurşun ve barut sağladıkları Şahin Giray'a aktarıldığında han, Karaylardan 18.000 şekel barut²⁹ ya da bunun nakdî karşılığını talep etmiştir. Kronik yazarı Azarii, cemaatinin bu meblağı ancak on yılda ödeyebileceğini dile getirerek müşküllerini tasvir etmeye çalışmıştır. (Azarii, 2015, s. 155). Barut hadisesi, Uspenskiy Manastırı olayı ile benzerlik taşımaktadır. Yine bir Kırım hanı başka bir bahane ile Karaylardan para almaya çalışmaktadır. Ancak bu kez Şahin Giray daha anlayışlı davranarak hem Karayları sıkıştırmamış hem de 18.000 şekeli 1.800 şekele indirmiştir. Hanın, Bahçesaray yakınlarında inşa ettirdiği barut fabrikası için kükürt, sülfür ve kömür ezen Karaylar, 100 şekel barutu teslim etmiştir. Bunun ardından han, başka üretim yapılmamasını, kendi hanlığında artık Karaylara daha fazla baskı yapılmayacağını bildirmiştir (Azarii, 2015, s. 156). Şahin Giray'ın bu müşfik tavrına iki meselenin sebep olduğu varsayılabilir. İlki; savaş, isyan ve kargaşa sebebiyle Kırım Yarımadası'nda enflasyonun artması sonucu Kırımlıların zora düşmesidir.³⁰ Bu dönemde Azarii, hanın fakirlerle ve onların yiyecekleriyle ilgilendiğini kaydetmektedir (Azarii, 2015, s. 158). Daha da önemlisi Şahin Giray'ın Kırım halkı arasından kendine ve reformlarına destek gruplar yaratma politikası olabilir. Ülkesinde köklü değişiklikler yapmak isteyen Şahin Giray'ın reformlarının Müslüman Tatarlar tarafından gâvur icadı gibi görülerek reddedilmesi sonucu kendisine gayrimüslim tebaadan bir taban oluşturmak istemesi ve reformlarını bu kesimin daha iyi anlayacağı beklentisi hayli olasıdır. Bu noktada siyasi açıdan yalnız olan Karayların seçilmesi gayet mantıklıdır.

İsyan sonrası iklimde Karaylar yalnız hanlar, Tatarlar ve Albantsilerden zarar görmemiştir. 1778 yılında isyanın bastırılmasının ardından Ermeniler, Karayların asilere yardım ettikleri şayialarını dillendirmiştir. Suçlamalarını özellikle Gözleve'de yaşayan ve aynı adı taşıyan "Ezra" isimli iki Karay üzerinde yoğunlaştırmıştır. Suçlamaya göre, bahsi geçen iki Karay, Osmanlılar ile bağlantı içerisindedir ve gizlice Osmanlı gemilerini ziyaret etmektedirler. Bu suçlamalar üzerine Gözleve'de yakalanan ilk Ezra, Şabat³¹ günü asılmıştır. Ezra Bebeş ise Bahçesaray'a kaçmış; ancak o da

²⁹ 18.000 şekel barut 80 kg'a denk gelmektedir (Akhiezer, 2015, s. 226).

³⁰ 1 okka unun 180-300 akçeyi bulduğu ve buna rağmen insanların un bulamadığı kaynakta belirtilmiştir (Hilelya, 2015, s. 197). Bu kıtlık devam ederken Kırım'da kışın hayli sert olduğu yine kaynaklara yansımış, yağın karların erimesinin yetmiş altı günü bulunduğu kaydedilmiştir. Kırımlıların, bu kışı Moskova'dan gelen unlarla geçirdikleri bildirilmiştir. Karaylar da bu kıtlıktan etkilenerek kendi cemaatleri içinde yardımlaşarak fakirlere çocuk sayıları ölçüsünde ekmek dağıtmıştır. Aynalıkavak Tenkihnamesinin (1779) imzalanma haberlerinin ardından Anadolu ve Rumeli üzerinden de un, buğday, arpa, meyve gibi ürünler getirilmiştir. Kaynakta bunların para karşılığı satıldığı belirtilmekle birlikte kıtlık esnasında yardımlarından ötürü Kırım halkının Sultan Hamid'e (slt. 1774-1789) karşı büyük saygı duyulduğu eklenmiştir (Azarii, 2015, s. 185-186).

³¹ Yahudi inancında Pazar günüyle başlayan haftanın, son günü olan Cumartesi, dinlenme ve ibadet günü olarak belirlenerek bugüne "Şabat" denmiştir. Şabat, Cuma'nın gün batımında başlar ve

yakalanarak burada asılmıştır (Azarii, 2015, s. 156-157). Yazarı bilinmeyen anonim Karay kroniği bu durumun iç yüzünün ise şu şekilde olduğunu iddia eder:

“Gözleve’de zenginler arasında en zengin olan önemli bir Ermeni vardı. Kırımlılar ve Moskovalılar arasında bir savaş çıktı ve İsmaililer [Tatarlar] bu Ermeni’yi öldürdüler ve bunu önemli bir İsmaili olan İbrahim Ağa yaptı. Bu sırada iki Yahudi’nin [Karay’ın] İbrahim Ağa’nın konağına girip çıktığını gördüler. Ermeniler de bu önemli kişinin ölüm nedeninin bunlar olduğunu düşündüler. Sonra Ermeniler bir yolunu bulup krala ‘böyle böyle oldu’ diye anlattılar. Onların iftirasından dolayı bu ikisi asıldılar. Ölümleri kefaretleri olsun. Amen.” (Anonim, 2015, s.191-192).

Bahsi geçen iki Ezra’nın iftiraya uğradığı noktasında anonim kronik ve Azarii ben Elii’nin kroniği benzer kayıtları içerir. Ancak, Ezra’ların isyan sırasında gerçekten Şahin Giray’a karşı Osmanlılarla iş birliği yapıp yapmadıkları ve öldürülen Ermeni ile ilişkileri konusunda mevcut verilerle bir çıkarım yapmak doğru olmayacaktır. Ortaya çıkacak yeni kaynaklarla bu meselenin başka bir çalışmanın konusu olarak daha açık bir şekilde irdelenmesi mümkündür.

1780-1781 olaylarına bakıldığında Karayları doğrudan etkileyen önemli bir eylem yoktur. Bu dönemde dikkat çeken olaylardan biri Gözleve açıklarına Rus gemilerinin demirleyerek şehri bombalamakla tehdit etmesi sırasında yerlilerin burayı terk etmesi meselesidir. Şehrin bombalanacağı söylentisi halk arasında yayıldığında Tatarlar şehirden kaçarken, Karaylar Şabat günü olduğu için yola çıkmayı reddetmişlerdir. Gözleve kaymakamı Mirtaşet Ağa ile Karay cemaati arasındaki diyalog kayda değerdir:

“Kalkın ve Gözleve yağmalanmadan gidin! İşte size izin veriyorum, ... İsteddiğiniz köye gidin. Ve onlar cevap verdi: ‘Şabat gününün kutsiyetini bozamayız, Şabattan sonra yola çıkacağız.’ Sonra onlara dedi ki: ‘Tehlike durumunda Şabatı bozabileceğinizi biliyorum, ama açık ki Siz Şahin Giray destekçilerisiniz ve ondan memnunsunuz. Ve ekledi: ‘size en iyi görüneni yapın’.” (Azarii, 2015, s. 168).

Şabat günü ve sonrasında saldırıya uğramayan Gözleve Karayları buradan ayrılarak Çufutkale’ye gitmiştir. Gözleveli Karayların, Tatarlar tarafından Şahin Giray destekçisi olmakla suçlanması burada göze çarpar. İncelenen dönem boyunca hep “öteki” ya da “ötekinin taraftarı” olmakla suçlanan Karaylar aslında yalnızca hayatta kalmaya çalıştığı gözlenmiştir. Dolayısıyla politikaları güçte olana itaat etmek yönünde olmuştur. Nitekim kendi ifadeleriyle: “biz zimmi idik, kim güçteyse ona sadık kaldık” (Azarii, 2015, s. 143) .

Sonuç: “Bizler Yahudi’yiz ve bizi kim yönetirse ona itaat ederiz”

“İki halk arasındaki savaşın sesini duyduğumuzda birbirimize ‘Öfke dininceye dek tekrar saklanmalıyız’ dedik” (Hilelya, 2015, s. 194).³² Bu alıntı, 1777-1783 yılları arasında

cumartesinin gün batımında sona erer. Tevrat’a göre, Tanrı yeri ve gökleri altı günde yarattı ve yedinci gün dinlendi. İsrailoğulları’na da yedinci günde işe ara vermelerini emretti (Gürkan, 2009, s. 257).

³² İsrail oğullarının korkma ve saklanma davranışı yalnız Kırım Karaylarına has bir durum değildir. Stefan Zweig, *Gömülü Şamdan* isimli eserinde Yahudilerin korku ve saklanma hallerine atfı yapar: “...Yahudi çocuğuydu, bu yüzden beklenmedik bir olayla karşılaşıldığında korkuyla irkilmeye alışkındı. Biri gelip

Kırım'da yaşanan iç çatışmalar esnasında Karayların durumunun tek cümlelik özeti niteliğini taşımaktadır. Çalışmanın ana kaynağını oluşturan kronikler incelendiğinde bu durum direkt olarak öne çıkmaktadır. Kroniklerdeki her satır Karay cemaati arasındaki korku, endişe ve saklanma haline atıf yapar. Çalışmanın sınırlarını oluşturan 1777-1783 yılları süresince Karaylar gücü eline geçiren kesimlerin istek ve emirleri doğrultusunda hareket etmiş; her güç değişiminde de bunun kefareтини ödemişlerdir. Nihayet 1783 yılında Rusya'nın Karasubazar Beyannamesi ile Kırım'ı işgal etmesi sonucunda Çariçe Yekaterina'ya da bağlılıklarını sunmuşlardır.³³

Yukarıda da ifade edildiği üzere Karayların Kırım Yarımadası'nın halî vakti yerinde toplulukları olarak görülmesi iç karışıklık dönemi boyunca, cemaatlerinin ilk saldırılan gruplar olmasına neden olmuş olabilir. Gözleve'deki asılma hadisesi hariç tutulduğunda, Karayların bu konuda istismar edildikleri ve sürekli bir yağmalanma ve para talebi ile karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Çufutkale'de yaşayan Karaylar, Uspenskiy Manastırı'nda buldukları varsayılan altınların iadesinden sorumlu tutulurken, Büyük Özenbaş köyündeki katliamda Hilelya'nın kayınbiraderi İtzhak elindeki gümüşleri vermesine rağmen göğsünden vurularak öldürülmüştür. Yine Çufutkale'deki Karaylardan ise isyancılara barut temin ettikleri gerekçesiyle hana 18.000 şekel barut ya da karşılığı olan altını vermeleri istenmiştir. Tüm bunların yanında, yaşananları şikâyet edebilecekleri ya da sığınabilecekleri siyasi bir yapının olmayışı da kolaylıkla hedef haline gelmelerini sağlamış olmalıdır. Nitekim bölgede kendilerine karşı bir zorluk zuhur ettiğinde Tatarlar, Osmanlı topraklarına sığınırken; Rum ve Ermeni gruplar da Hristiyan olan Rusya'ya gitmeyi tercih etmiştir. Ancak Karaylar söz konusu olduğunda bazı küçük grupların Kırım'dan ayrılmaları dışarıda bırakılırsa; kitlesel bir göçten söz etmek mümkün değildir. Son olarak dikkat çeken bir diğer husus ise incelenen bu üç çağdaş kaynağın, Karayların kendilerini korumak için dahi olsa saldırı girişiminde bulunmadıkları izlenimi vermesidir. Zira dönemi temel alan eldeki diğer çalışmalar incelendiğinde de benzer şekilde Karayların saldırgan bir tutum sergilemediği görülmektedir.

Yapılan çalışma sonucu elde edilen verilerle birlikte Karayların incelenen yıllar içerisinde "öteki" olarak görüldüğü ve yarımada'daki diğer gruplara oranla saldırılara daha açık olduğu tespit edilmiştir. Kendilerini savunma konusundaki yetersizlikleri de eklendiğinde yarımada'daki dezavantajlı konumları pekişerek gerek yönetim kadrolarının gerekse Müslim ve gayrimüslim grupların hedefleri hâline gelmiştir. Sonuç olarak yapılan bu çalışma ile irdelenen dönemde Karayların bu dezavantajlı konumları literatüre kazandırılmaya çalışılmıştır. Konuyla ilgili henüz ayrıntı veren yeni kaynakların gün yüzüne çıkmamış olması ve dolayısıyla yeterli verinin olmadığı

kapıya vurduğunda babası da böyle korkardı, sokakta yeni bir ferman okunduğunda yaşlılar ve bilgeler, hepsi böyle korkarlardı, bir hükümdar ölüp yerine yenisi geldiğinde de böyle ürperirlerdi, çünkü onun küçük yaşınının sürdüğü Trastevere semtindeki Yahudi mahallesi için yeni olan her şey kötü ve tehlikeliydi." (Zweig, 2015, s.18)

³³ Kırım Karayları kendilerini diğer Yahudi gruplardan farklı olarak konumlandırarak Kırım'a yerleşmelerinin İsa'nın çarmıha gerilmesinden önce olduğunu dile getirmiş ve bu suça ortak olmadıklarını dile getirmişlerdir. Dolayısıyla da Rus topraklarında uygulanan mevcut Yahudi politikası dışında tutulmalarını 1795'te Çariçe Yekaterina'dan istemişler ve istekleri kabul görmüştür (Kolonkaya, 2022, s. 45).

göz önüne alındığında Karay metinleri Kırım'ı ve Kırımlı Karayları anlamak açısından son derece kıymetlidir. Dolayısıyla ortaya konan mevcut çalışma ile gelecekteki yeni çalışmalara temel oluşturulması amaçlanmıştır.

Extended Abstract

The political atmosphere that developed between 1777 and 1783 in the Crimean Khanate, which became independent by the third article of the Treaty of Küçük Kaynarca signed between the Ottoman Empire and Russia, led to internal conflicts. All social groups in Crimea were affected by these conflicts, which were fought during the reign of Şahin Giray, the last Khan of Crimea. The Karaites, composed of Kipchaks and Khazars who embraced Judaism, stand out among these groups in terms of their marginalization. It has been observed that they are the most disadvantaged group in the peninsula, sometimes finding themselves amid conflicts between Muslims and Christians and sometimes becoming targets of the Khans themselves. In addition, the lack of a political patron has led to this group being seen as "the *other*" by other groups.

Who are the Karaites, were considered the "others" in the Crimea at the end of the 18th century? Under the first title of the study, the Karaites whose stories we studied are discussed. Then, subtexts were created by examining the political atmosphere that prepared the environment for it and Şahin Giray Han, one of the most important figures of this atmosphere. The backbone of the article consists of three important events that happened to the Karaites during this period and which they recorded themselves. Karaites from Çufutkale who were harmed by the incident in the Uspenskiy Monastery by the Crimean Khanate; The situation of the Karaites and the attitudes and behaviors that developed against them during the independent Crimean Khanate, one of the most turbulent periods in Crimea, were attempted to be understood and explained through the story of the Karaites who were killed by the Greek-origin troops who called them Albantsi in the attack on the village of *Büyük Özenbaş* and the two Karaites who were hanged under the influence of the Armenians. The *other* identity of the Karaites was reconstructed through these stories.

This article, which deals with the Karaites in the civil wars in Crimea between 1777-1783, was studied using the method of discourse analysis. The main source of the study consists of three Karaite texts. The originals of these texts are in Hebrew and were translated into Russian by Golda Akhiezer in 2015 and published in Moscow under the title " *Zavoevanie Krıma Rossiyskoy İmperıey Glazami Karaimskih Hronistov.*" This translation was also used for the study. The first text, covering the years 1777-1783, was written by Azarii ben Elii. In his chronicle, Azarii reported on the political, military, and socio-economic events in Crimea, as well as on his own community, thus drawing a panorama of the mentioned period. The anonymous text, on the other hand, introduces the Armenians, another actor of the island, into the narratives and deals with two Karaites who were hanged for their demands. The last text is a letter written by Hilelia ben Itzshak. It tells about the losses in the village of *Özenbaş*. Thank you to these texts, not only were the stories of a little-known community in Crimea reconstructed, but also their *other* positions were discussed.

"When we heard the sound of war between the two peoples, we said to each other, 'We have to hide again until the anger subsides,'" writes Hilelia. This sentence sums up the experience of the Crimean Karaites in 1777-1783. Each line in the analyzed texts refers to the state of fear, anxiety and hiding within the Karaite community. The Karaites acted according to the wishes and orders of those in power and atoned for it every time power changed hands. As a result, it was found that the Karaites were seen as the "other" during the years studied and were more open to attack compared to other groups in the peninsula. Due to their disadvantaged position in self-defense, they became targets of both administrative personnel and Muslim and Christian groups. As a result, this disadvantageous position of the Karaites was attempted to be portrayed in the literature during the period of this study.

Kaynakça

- Akhiezer, G. (Haz.) (2015). *Zavoevanie Krıma Rossiyskoy İmperıey Glazami Karaimskih Hronistov*. Moskva: Geşarım.
- Altınkaynak, E. (2006). *Tozlu Zaman Perdesinde Kırım Karayları*. Haarlem: Sota Publications.
- Altınkaynak, E. (2018). Kırım Karayları Hakkında Kullanılan Bazı Kavram ve Anlam Yanlışlıkları Üzerine. *Karadeniz*, 37, 60-67. Ankara: www.dergikaradeniz.com
- Altınkaynak, E. (2021). Kırım Karayları Hakkında kullanılan Bazı Kavram ve Anlam Yanlışlıkları Üzerine. *Uluslararası Karay Çalışmaları Sempozyumu Bildirileri (5-8 Nisan 2010, Bilecik)* içinde (s. 93-100). Ankara: Bilecik Üniversitesi Yayınları.
- Arık, D. (2005). Türk Yahudiler: Kırım Karâîleri. *Dini Araştırmalar*, 7(21). 27-49. Ankara: Öncü Basımevi.
- Arık, D. (2012). Karaylar ve Türkiye'deki Karay Cemaati Üzerine, *Dinler Tarihi Araştırmaları-VIII -Bütün Yönleriyle Yahudilik (Uluslararası Sempozyum) 18-19 Şubat 2012* içinde (s. 129-148). Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları.
- Artamonov, M. İ. (2008). *Hazar Tarihi, Türkler, Yahudiler, Ruslar*. Çev. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Atmaca, E. (2020). Karai Mezhebi ve Bu Mezhebi Benimseyen Karay Türkleri. *MESOS Disiplinler Arası Ortaçağ Çalışmaları Dergisi*, 2, 57-81.
- Bıyık, Ö. (2014). *Kırım'ın İdarî ve Sosyo-Ekonomik Tarihi (1600-1774)*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Brook, K. A. (2014). The Genetics Of Crimean Karaites, *Karadeniz Araştırmaları*, 42, 69-84.
- Can, Z. P. (2013). Michał Németh, Unknown Lutsk Karaim Letters in Hebrew Script (19th-20th Centuries) A Critical Edition, *Studia Turcologica Cracoviensia:12*, Kraków 2011, 416 s. *Bellefen*, 61(2), 281-284.
- Çulha, T. (2002). Sereya Şapşal'a Göre Karay Türkleri ve Karayca. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 12, 97-188.
- Doğan, İ. (2002). Kırımçaklar. *Türkler (C.20. s.790-795)*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Dubinski, A. (2021). Karai Mezhebinin Temelleri. Çev. R. Gözdaş, E. Atmaca. *Asya Studies-Academic Social Studies/ Akademik Sosyal Araştırmalar*, 18, 403-410.
- Dubrovin, N. F. (1885). *Prisoedipenie Krıma k Rossii, Reskriptı, Pisma, Pelyatsii i Doneseniya (C. II)*. Sanktpeterburg.
- Emecen F. (1984). Son Kırım Hanı Şahin Giray'ın İdamı Meselesi ve Buna Dair Vesikalar, *Tarih Dergisi*, 34, 315-346.
- Emecen, F. (2010). Şahin Giray. *TDV İslam Ansiklopedisi (C.38, s. 275-277)*. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Fisher, A. (1970). *The Russian Anexation of the Crimea 1772-1783*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fisher, A. (1998). *Between Russians and Turks: Crimea and Crimean Tatars*. İstanbul: Isis Press.
- Gürkan, S. L. (2009). Sebt, *TDV İslam Ansiklopedisi (C. 36, s. 257-258)*. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karatay, O. (2011). Hazar'ın Musevileşme Tarihi, *Uluslararası Karay Çalışmaları Sempozyumu Bildirileri (5-8 Nisan 2010, Bilecik)* içinde (s.59-92). Ankara: Bilecik Üniversitesi Yayınları.
- Karatay, O. (2019), *Hazarlar Yahudi Türkler, Türk Yahudiler ve Ötekiler*, Ankara: Kripto Yayınları.

- Kavak, N. (2011). Kırım Hanlığı Şeriye Sicilleri'ndeki Karaim İzleri, *Uluslararası Karay Çalışmaları Sempozyumu Bildirileri (5-8 Nisan 2010, Bilecik)* içinde (s. 337-348). Ankara: Bilecik Üniversitesi Yayınları.
- Kokizov, Yu. D. (2011). Karay Türklerinin Kısa Tarihçesi, *Uluslararası Karay Çalışmaları Sempozyumu Bildirileri (5-8 Nisan 2010, Bilecik)* içinde (s. 869-882). Ankara: Bilecik Üniversitesi Yayınları.
- Kolonkaya, B. Y. (2022). *İstanbul Karaim Cemaati Tevrat'ın Kadim Takipçileri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kuzdun, Ş. (1997). Hazarlar ve Karaylar, *Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı II*, 16, 1713-1719.
- Kuzgun, Ş. (2000). Karay Türklerinin Dünü Bugünü, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Prof. Dr. Şaban Kuzgun Armağanı*, 5, 1-4.
- Laşkov, F. F. (1886). Şagin-Girey, Posledniy Krımskiy Han, K.: Tip. A. Davidenko arend. *Ştamom*, 44, 37-80.
- Magocsi, P. R. (2017). *Şu Mübarek Topraklar Kırım ve Kırım Tatarları*. Çev. F.B. Aydar. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Öztürk, A. (2016). Musevî Bir Topluluk: Tarihten Günümüze Karaylar, III. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyum 25-27 Mayıs 2016 (C.II)* içinde (s.1-4). Bakü.
- Öztürk, Y. (2000). *Osmanlı Hâkimiyetinde Keefe (1475-1600)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Schiltberger, J. (1995). *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smetek, D. (2015). *Crimean Karaim Version Of Melukhat Sha`ulCritical Edition And Linguistic Analysis*. Poznan: Adam Mickiewicz University In Poznań Turcic Studies 5.
- Şapşaloğlu (Kırımlı) S. (2009). Kırım Karaî Türkleri, Tekin A. İzgören A.Z. (Haz.) *Türk Yılı 1928 Yusuf Akçuraoğlu* içinde (s. 605-650). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi (1981). *Mür'it-Tevârih* (C. III) Münir Aktepe (Haz.). İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Taleysanizade Hâfız Abdullah Efendi (2003). *İstanbul'un Uzun Dört Yılı Feridun Emecen* (Haz.). İstanbul: TATAV Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ.H. (2011). *Osmanlı Tarihi Karlofça Antlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar* (C. IV). Ankara: TTK.
- Ülküsal, M. (1980). *Kırım Türk-Tatarları (Dünü-Bugünü-Yarımı)*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Wrangell, B. L. De. (2014). *Kırım'ın Çehreleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yaşa, F. (2021). *Bahçesaray (1650-1675)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yılmaz, F. (2011). Terekelere Göre Kırım Karaylarının Servetleri, *Uluslararası Karay Çalışmaları Sempozyumu Bildirileri (5-8 Nisan 2010, Bilecik)* içinde (s. 351-376). Ankara: Bilecik Üniversitesi Yayınları.
- Zweig, S. (2015). *Gömülü Şamdan*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

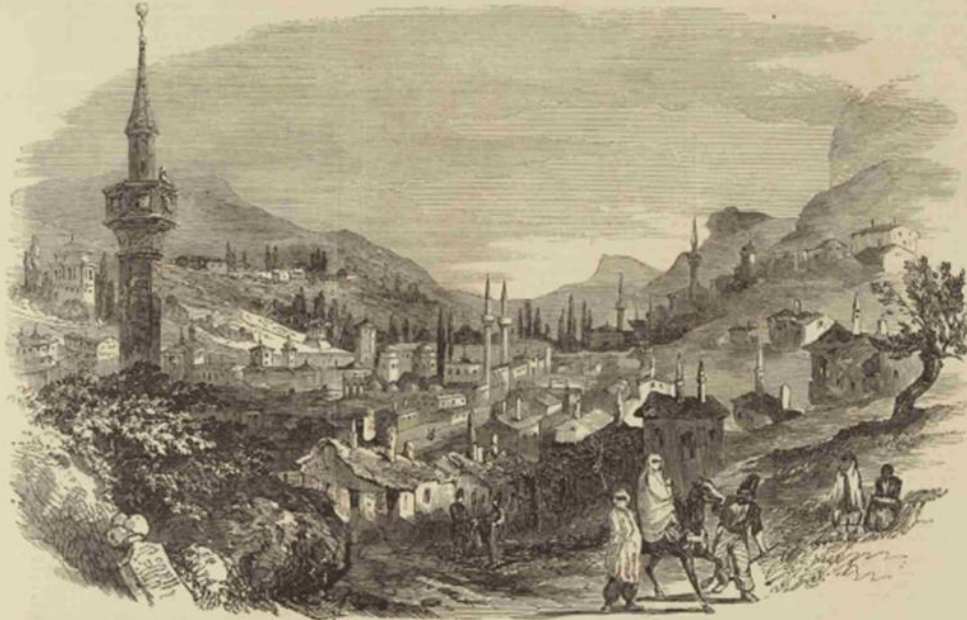
EKLER

Ek 1. Çalışmada Adı Geçen Yerlerin Haritası

Çolak, D. & Paşaoğlu, D. D. (2023). Şahin Giray Dönemi'ndeki İsyanlarda Kendi Anlatımlarıyla Karaylar (1777-1783) "Öfke Dininceye Dek Tekrar Saklanmalıyız". *Selçuk Türkiyat*, (58): 301-324. Doi: 10.21563/sutad.1347938

SKETCHES IN THE CRIMEA.

TOWNSHIP BACCHERAR, ONE OF THE CAPITALS OF THE CRIMEA, AND HEAD-QUARTERS OF THE RUSSIANS.—FROM AN ORIGINAL SKETCH BY WILLIAM BENTON.

and tall poplar-trees stretching in two long lines on each side of the muddy stream of the Crimean Sea. A way leads down to it, which passes the modern triumphal arch erected in honour of the visit of the Empress Catherine II. to the capital of the last century, and which bears the date 1777. The town has completely retained its Oriental character; and in passing down the long street, nearly three-quarters of a mile in length, the little open shops of the bazaar, the bazaars, the bakeries, the law-offices, and the shops of the East, with their proprietors sitting cross-legged, in Eastern fashion, and smoking and eating at the same time. Entertainment is obtained by the number of its bazaars and the party of the water, which can be seen at all times in the Crimea and Turkey. There are no less than 120 fountains for a population of 10,000 inhabitants. At the end of the long street, just across the 31st street, is the great gate of Bagchisarai, the second palace of the Khan, which all travellers stop to visit.

Now that Turkey is becoming so much Europeanized, the palace, as a specimen of the old architecture of the Turkish race, goes on increasing in interest. The great men of Constantinople are marking the second palatinate of their palace to modern conveniences, but the remarkable monument is kept up by the knowledge of Russia precisely in the ancient condition. I was much struck with it when the brightly-painted gateway first opened upon me. The garden is two a long line of buildings, of only one story in height, with all the windows filled up with carved woodwork, and ornamented with rich arabesque painted in bright colors.

Right and left on entering are ranges of apartments, which all open on a long gallery, whence there is a good view of the interior court and the groups of fantastic buildings round it.

At the entrance of the second court on the left is the gate called the Iron Gate, leading to the principal apartments, in which is an inscription declaring

it to have been built by Mughal Gazy Khan, who conquered the Ottomans in 1410, and was acknowledged as its sovereign by the Turks. A staircase leads into the rocky-enclosed hill, in which there are two fountains, one of which is called Sultani, or the Fountain of Mary, on which the Russian poet Pushkin has written some beautiful verses. Beyond the hill is that of the Khan, the great round-tower, placed in the midst of a terraced garden. This is one of those magnificent buildings in which the genius of the East was only to be surpassed. Its floor is of marble, and its front rising tastefully gilt, while the centre is supported by a marble base, into which the water is perpetually trickling from a fountain with 40. The only light that is admitted is turned down through painted glass, and the whole shines with rays from the horns of oxen. The bottom of the garden is planted with roses, and the constant stream of water falls in small cascades from one marble basin to another.

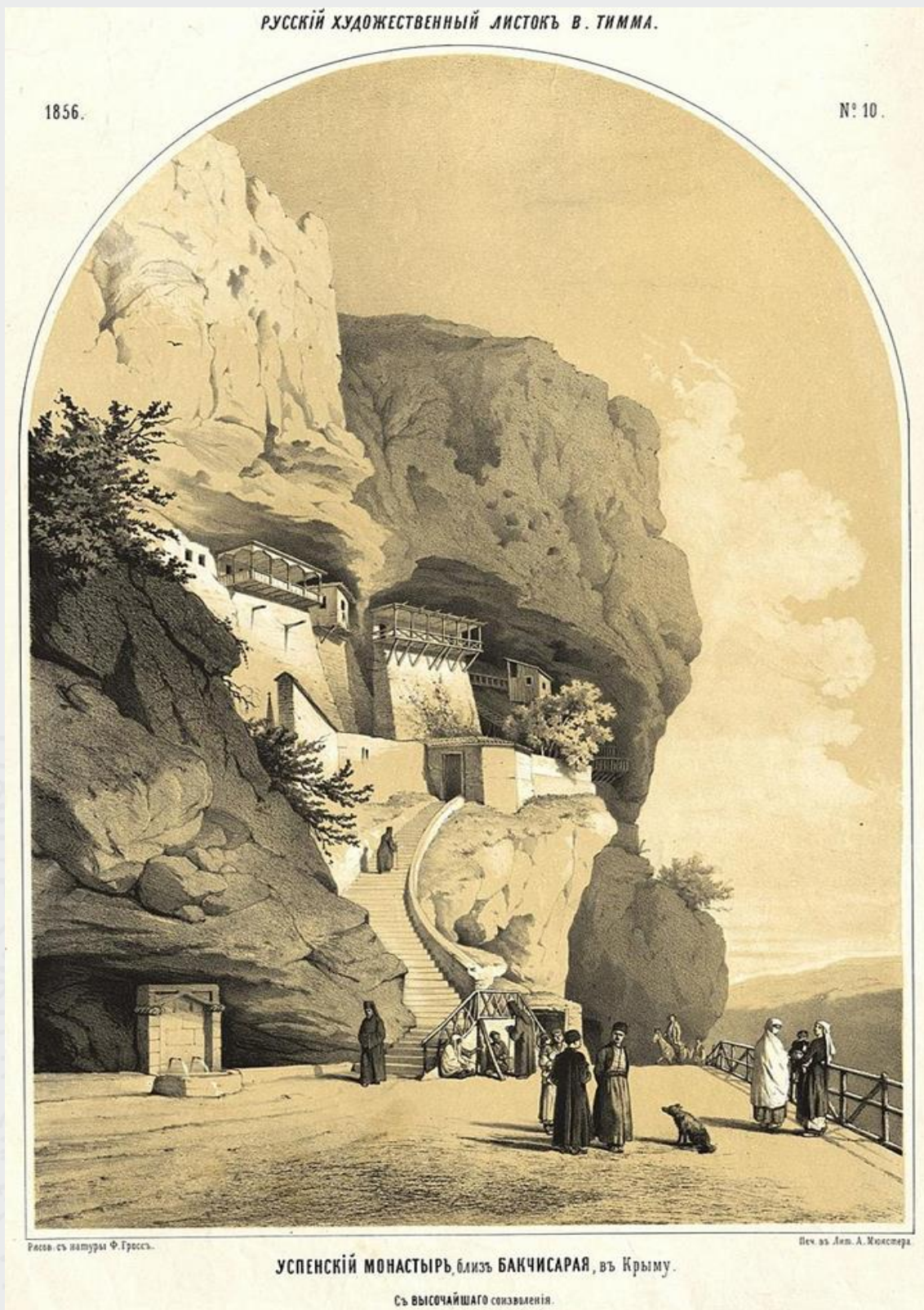
PRINCE MERSAKIAN'S PALACE, AT BACCHERAR.—LITHOGRAPHED FROM AN ORIGINAL SKETCH BY WILLIAM BENTON.

Image © Illustrated London News Group

Ek 2. Bahçesaray 1855³⁴

³⁴ <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/viewer/BL/0001578/18550929/144/0019>

Çolak, D. & Paşaoğlu, D. D. (2023). Şahin Giray Dönemi'ndeki İşyanlarda Kendi Anlatımlarıyla Karaylar (1777-1783) "Öfke Dininceye Dek Tekrar Saklanmalıyız". *Selçuk Türkiyat*, (58): 301-324. Doi: 10.21563/sutad.1347938

Ek 3. Uspenskiy Manastırı, 1856³⁵

³⁵ <https://routir.livejournal.com/33833.html>

Ek 4. Büyük Özenbaş Köyü, 1842³⁶

Ek 5. Büyük Özenbaş Köyü, Günümüz³⁷

³⁶ <https://www.liveinternet.ru/users/4768613/post351880007/>

³⁷ https://crh.wikipedia.org/wiki/B%C3%BCy%C3%BCK_%C3%96zenba%C5%9F#/media/Fayl:Sch01.jpg